

Mavzu: Soʻzning oʻz va koʻchma maʼnolari

Aa Muhandis – texnikani yaxshi biluvchi mutaxassis.

Muhandis shunchaki texnik maʼlumotga ega inson emas, balki “mashinalar hukmdori”dir.

Atrofimizni juda koʻp qurilmalar oʻrab turibdi va ularning barchasi muhandislar tomonidan yaratilgan. Gʻoyaning tugʻilishi, hisob-kitobi va loyihalash, uni amalda gavdalandirish – bularning barchasi muhandisning burchidir (vazifasidir).

Ayrim soʻzlar oʻz va koʻchma maʼnoga ega.

Soʻzning nutqdan tashqarida ham anglatadigan asosiy maʼnosi **oʻz maʼno** deyiladi.

Soʻzning boshqa soʻzlar bilan bogʻlanishi natijasida yuzaga keladigan yangi maʼnosi **koʻchma maʼno** deyiladi.

Masalan: *koʻz* – oʻz maʼno (koʻrish aʼzosi),
ignaning koʻzi – koʻchma maʼno;
bosh – oʻz maʼno (odamning tana aʼzosi),
koʻchaning boshi – koʻchma maʼno.

1-mashq. *Koʻz, oltin, temir, quloq* soʻzlarini eshitganingizda, eng avvalo, nimalar koʻz oldingizga keladi?

derazaning koʻzi, buloqning koʻzi, ishning koʻzi, oltin bosh, oltin kuz, qozonning qulogʻi, temir intizom

- Soʻz birikmalari tarkibida kelgan *koʻz, oltin, temir, quloq* soʻzlari qaysi maʼnoda kelganini ayting.

2-mashq. Juftliklarda ajratib ko'rsatilgan so'zlarning o'z yoki ko'chma ma'noda kelganini aniqlang.

Oltin uzuk taqdi.

Oltin davrlar ortda qoldi.⁴

Uning **o'tkir** qarashlari barchani o'ylantirdi.

O'tkir pichoq tez kesadi.

Bolaning **yuzi** quvonchdan porladi.

Suvning **yuzida** xazonlar suzardi.⁵

U orzular **qanotida** parvoz qilmoqda.

Burgut **qanotlarini** yoyib havoga ko'tarildi.

- So'zlarning ko'chma ma'nosi berilgan gaplarni ko'chiring.

3-mashq. Matnni o'qing. Ajratib ko'rsatilgan so'zlarning o'z va ko'chma ma'nolarini namuna asosida yozing.

Namuna:

yurak	
o'z ma'nosi	ko'chma ma'no
inson yoki hayvonlarning ichki a'zosi	mashina yoki mexanizmning markaziy qismi (dvigatel)

Har bir mashinaning dvigateli – **yuragi** bor. Avtomobil motori g'ildiraklarni aylantiradi; agar motor **o'chsa**, avtomobil joyidan qozg'ala olmaydi. Dvigatel kemanding suvdagi vintlarini aylantiradi va u dengiz **bag'ri** bo'ylab suzadi. Reaktiv samolyot dvigateli **qanotli** uchoqni oldinga yurgizadi va uni havo **qo'ynida** ushlab turadi. Har qanday dvigatelning **oziqlanishi** uchun yoqilg'i kerak. Dvigatel yoqilg'i energiyasini harakat energiyasiga aylantiradi.

Dvigatelning quvvati ot kuchi bilan o'lchanadi. Bu o'lchov birligini birinchi muhandis-mexaniklar o'ylab topishgan. Ular ixtiro qilgan mashinalar quvvatini ot kuchi bilan tenglashtirishgan.

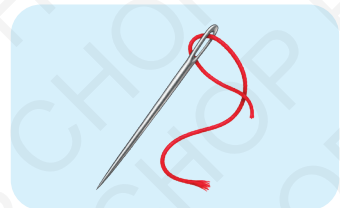
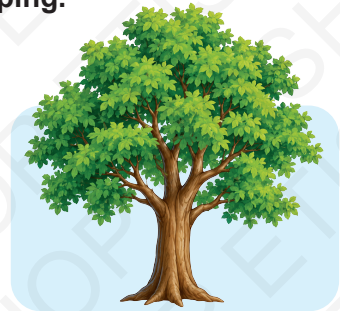
4-mashq. Bir ma'noli va ko'p ma'noli so'zlarni ikki guruhga ajratib yozing.

til, qush, ot, kir, tish, chumchuq, ko'z, bel, kub, yer, qalin, olmos, dum, tog', tumshuq, men, tariq, yaproq, tajang, ota, mol, bosh, g'azal, issiq, tol, qaramoq, terak, ona, o't, yo'l, tush, achchiq, jar, tez, jahl, uyqu, sahar, cho'kmoq, daxl, to'g'ri, etak, qanot, dam, tirnoq, ikki, foyda, tuyuq

5-mashq. Rasmlarga qarab, inson tana a'zolari nomi ko'chma ma'noda qo'llangan so'z birikmalarini toping.

Namuna: taroqning tishi.

6-mashq. Nuqtalar o'rniga mos so'zlarni qo'yib, gaplarni ko'chiring. Ma'nosini izohlang.

1. Turnalar zanjiri osmon ... suzib ketdi.⁵
2. Yo'ldoshboy soy ... pastga tomon qiyalab yurdi.
3. Tashqaridan ... ovoz eshitildi.⁴
4. Eshitgan ... nima deydi.
5. Ishning ... bilishini qarang-a.
6. Farzandlari yo'q, haligacha ... zor ular.

Foydalanish uchun so'zlar: tirnoqqa, quloq, bag'rida, yoqasidan, ko'zini, qattiq.

